

RAIMO PULLAT – TÖNIS LIBEK:
AUF DER SUCHE NACH DER EIGENEN ALMA MATER
Karlsruher Institut für Technologie. Karlsruhe, 2022. 506 lap

A 20. század közepe óta az európai történetírásban egyre kedveltebb téma lett az egyetemtörténet, s azon belül is a külföldi egyetemjárás történetének és adatainak kutatása. Az informatikai forradalom ezt a kutatást csak megerősítette, mivel ennek segítségével szinte minden országban készülnek olyan adatbázisok, amelyek az adott ország univerzitásainak hallgatóságát tárják fel, akár a középkori kezdetektől egészen a 20. századig. A külföldi egyetemjárás kutatása elsősorban nem a legrégebb és legrangosabb egyetemekkel rendelkező országokban népszerű téma, hanem az európai ún. periféria országaiiban Skóciától és Skandináviától, a Baltikumon át, Oroszorszáig, de ugyanígy Közép-Európa és a Balkán valamennyi államáig, sőt a Pireneusi félsziget országaiig. Ezeken belül is kiemelten fontos ez a téma azoknak az államoknak, amelyek, függetlenségüket csak a 20. század elején, vagy éppen a végén nyerték el. Ez nem csoda, hiszen mindegyik állam számára fontos kérdés, hogy nemzeti értelmisége mikor, hol, milyen egyetemeken szerezte meg tudását és azt hogyan hasznosította saját országában. Az európai centrum államai (Olaszország, Franciaország, Anglia, Németország, Svájc, Hollandia és részben Ausztria) számára ez a kérdés azért fontos, mert így tudják bemutatni saját intézményeik jelentőségét és tudományközvetítő szerepét.

A két észak professzor által jegyzett, terjedelmes és gazdagon illusztrált könyv ebbe a sorba illeszkedik, és a baltikumi peregrinációnak egy szűkebb, de annál érdekesebb szegmensét vizsgálja, az észak műszaki értelmiség külföldi képzését. A baltikumi peregrináció, a lengyelhez, vagy a magyarhoz hasonló módon azért érdekes, mert mindhárom esetben soknemzetiségű területről van szó. Északország 1710 óta az Orosz Birodalom része volt, ahol nagyszámú német nemesség és polgárság élt, akik kiváltságait az orosz uralom alatt is megőrizhették. Az észak parasztság nagyon későn lépett a polgári fejlődés útjára. Emellett nagy számban települtek be az orosz államigazgatás képviselői és nem volt kevés az Oroszországból érkező zsidók száma sem.

Az észak felsőoktatás igen későn alakult ki. Igaz ugyan, hogy még a svéd uralom idején 1632-ben egyetem jött létre Tartuban, amely azonban 1710-ben megszűnt, és csak 1802-ben alakult újjá immár oroszországi, de német tannyelvű egyetemenként. 1893-ban következett be az oroszosítás, s ekkor már az intézményt Jurjevi Egyetemen hívták. Önálló észak egyetem csak az első világháború után, 1919-en alakult Tallinban és természetesen a Tartui Egyetem is észak lett. Ugyanakkor a műszaki szakemberek képzésre az első világháború előtt nem jött létre intézmény az orosz uralom alatt. Északországhoz legközelebb Szentpéterváron voltak műszaki tanintézetek – a 20. század elején már öt is – valamint délre Rigában, az 1862-ben alakult orosz műegyetem. Az első észak műszaki tanintézet 1918-ban nyitotta meg kapuit Tallinban.

Módszertani szempontból a peregrináció kutatás eredményeit több módon lehet bemutatni. Az egyik ilyen lehetőség, hogy a teljesség igényével közlik a kutatók egy adott területről, bármely külföldi, esetünkben európai egyetemeken tanult személyek főbb adatait egy elektronikus, vagy nyomtatott adattárban. Ilyen esetben általában csak a fontosabb személyi és tanulmányi adatok kerülnek feltüntetésre, de nem közlik a peregrinusok teljes életpályájának ismertetését. Erre nyilván több száz, vagy több ezer személy esetében nincs is lehetőség. Ilyen típusú adattárat már a Baltikumban is készítettek.¹

¹ Arvo TERING, *Lexikon der Studenten aus Estland, Livland und Kurland an europäischen Universitäten 1561–1800*, Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 28. (Köln-Weimar-Wien: Böhlau Verlag, 2018.)

A másik ugyancsak gyakran alkalmazott lehetőség, amikor a kutatók egy jóval szűkebb területet vesznek górcső alá. Egy meghatározott egyetemen tanultakat vizsgálnak, vagy egy tudományterület peregrinusait gyűjtik össze, esetleg csak egy meghatározott korszakkal foglalkoznak. Ebben az esetben nyilván kevesebb személlyel kell számolniuk, viszont az ő esetükben a teljesség igényével lehet az életpályákat bemutatni.

Esetünkben a szerzők a második módszert választották. A könyvben megemlítik, hogy az első világháború előtt mind Szentpéterváron, mind Rigában több száz balti német és észt diák tanult. Ezek felsorolását azonban nem tekintették feladatuknak, részben mert ezek az adatok nagyrészt ismertek, részben azért, mert más időszakot kívántak vizsgálni. A Rigai Politechnikum anyakönyvét valóban kiadták, de ismerve az orosz levéltárak felépítését, azokban, ha nem konkrét személyt keresünk, nagyon nehéz, vagy éppen lehetetlen kutatni. A szerzők elmondják, hogy céljuk az 1918 után függetlenné vált Észtország külföldön tanult műszaki értelmiségének felkutatása volt egészen a második világháborúig. A könyvben mintegy 500 mérnök és építész külföldi tanulmányairól, életpályájáról, alkotásairól olvashatunk pontos és részletes adatokat. Földrajzi szempontból elsősorban a német nyelvterület műszaki tanintézeiteiben kutattak. Ezek Németországban: Gdansk (Danzig), Berlin, Karlsruhe, Darmstadt, Dresden, Braunschweig, Wismar, Mittweida. Csehszlovákiában a Prágai és a Brünni ekkor még létező német tannyelvű Műegyetemek. Ausztriában a Bécsi és a Grazi Műegyetem került észt szempontból feltárássra. Svájcban a híres zürichi Eidgenössische Technische Hochschule, Lengyelországban a Varsói Műegyetem lett vizsgálat tárgya. Csupán néhány nevet említenek meg azok közül, akik Moszkvában, Harkovban és Kijevben tanultak általában közvetlenül a bolsevik forradalom előtt. Három személyt említenek a Helsinki Műegyetemről és két személyt, Paula Delacherie-Ilves-t, valamint Maks Pääbo-t, akik a két világháború között a Budapesti Műegyetemen tanultak. Szerepel még egy személy a Glasgowi Egyetemről, egy Belgiumból, valamint egy személy az Egyesült Államokból az MIT-ről. (Massachusetts Institute of Technology).

Jóllehet kevés személyről van szó, a kötet összeállítása óriási munkát igényelt. Valamennyi felsorolt intézmény levéltárában kellett hosszú kutatást végezni, a diákokra vonatkozó személyi dossziékat végig nézni, és kikutatni későbbi életpályájukat. Szinte valamennyi diák fényképe megtalálható a könyvben, s ezeken kívül is számos dokumentum fényképe látható, továbbá illusztrációk a látogatott intézményekről, városokról színesítik a könyvet. A szerzők bemutatják azokat a diákegyesületeket (Burschenschaftokat), amelyekben e mérnökhallgatók részt vettek. Az életrajzok után hasznos elemzéseket olvashatunk a hallgatók földrajzi származási helyéről, társadalmi és nemzetiségi tagolódásáról. Részletes leírást kapunk arról, hogy hol, milyen műszaki stúdiumokat tanultak az észt diákok. A karrierpályák vizsgálatánál rendkívül érdekes az egykori hallgatók későbbi sorsa. A második világháború kezdetén többen emigrációba menekültek, mások hazatértek, majd szovjet lágerekben, vagy hadiüzemekben dolgoztak. Később nem kevesen az Észt Köztársaság műszaki fejlődésében és felsőoktatásában játszottak fontos szerepet.

Összességében elmondható, hogy a két szerző német nyelvű műve nem csak az észt olvasók számára fontos, hanem Közép-Európa minden országában, így Magyarországon is példaértékű munka, részben a peregrináció kutatás egyik iránya szempontjából, részben egy kis európai ország okos kultúrpolitikája szempontjából.